

Wojciech Necel, Andrzej Orczykowski, Eugeniusz Sakowicz

Biuletyn polonijny

Collectanea Theologica 77/4, 205-234

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN POLONIJNY (61)

ZAWARTOŚĆ: I. Wokół zasad duszpasterstwa na rzecz Polaków na obczyźnie; II. Specyfika duszpasterstwa polskiej emigracji w świetle uchwał II Polskiego Synodu Plenarnego; III. Rola osób konsekrowanych w duszpasterstwie migrantów.*

I. WOKÓŁ ZASAD DUSZPASTERSTWA NA RZECZ POLAKÓW NA OBCZYŹNIE

Od maja 2004 r. problemy duszpasterstwa emigracyjnego, w tym problemy duszpasterstwa Polaków poza granicami Polski, należy rozpatrywać w kontekście przesłania i unormowań instrukcji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych *Erga migrantes caritas Christi*¹. Instrukcja, określając duszpasterstwo na rzecz przybysza w duchu solidarności jako duszpasterstwo przyjęcia², śladem poprzednich dokumentów Kościoła normujących apostolat na rzecz migrantów i uchodźców³, uznaje zasadę integracji społeczno-religijnej migranta za podstawową w trosce Kościoła o migrujących. W tym kontekście daleko niewystarczające jest rozumienie apostolatu wśród Polaków na obczyźnie jako tylko duszpasterstwa w języku polskim czy sprawowanie w środowisku polskiej diaspory duszpasterstwa według metod właściwych Kościołowi w Polsce. Duszpasterstwo to winno się opierać na wypracowanych zasadach kierowniczych, wskazujących, co należy czynić, by migranci stali się „uczestnikami zbawczego odkupienia i by przez nich cały świat rzeczywiście został skierowany ku Chrystusowi”⁴. Zasady te wynikają z nauczania i pasterskiego doświadczenia Kościoła tak *a quo* (pochodzenia), jak i *ad quem* (przybycia) migrantów, i mają na celu pomóc migrantom w odkrywaniu, przeżywaniu i realizacji swojego powołania i posłannictwa w miejscu przebywania czy osie-

* Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz Sakowicz, Warszawa.

¹ Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Erga migrantes Caritas Christi* (dalej: EMCC), Città del Vaticano 2004.

² *Tamże*, nr 39-43.

³ Por. J. Bakalarz, *Integracja migrantów w świetle prawodawstwa kościelnego*, *Studia Polonijne* 6/1985, s. 59-71.

⁴ Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, nr 2.

dlenia. Winny one wskazywać, mimo doświadczenia „bycia obcym”, na pierwszeństwo środków nadprzyrodzonych w życiu człowieka żyjącego poza swoją wspólnotą etniczną w diasporze oraz na jego podmiotowość.

Wśród zasad kierowniczych nadrzędną normą jest integracja społeczno-religijna migranta, prowadząca w konsekwencji do pluralizmu kulturowego Kościoła lokalnego i parafii terytorialnej oraz wskazująca na szczególne miejsce duszpasterstwa małżeństw i rodzin w polskojęzycznym apostołacie emigracyjnym. Jednocześnie zasada ta dla duszpasterstwa emigracyjnego jest podstawą wypracowywania zasad realizacyjnych, które winny uwzględniać szczegółowe uwarunkowania dla apostołatu na rzecz Polaków na obczyźnie.

Termin „Polacy na obczyźnie”

Podjmując próbę zdefiniowania zasad współczesnego duszpasterstwa na rzecz Polaków przebywających poza granicami ojczyzny i pamiętając, że misjonarz migrantów sam staje się migrantem⁵, zwrot „Polacy na obczyźnie”, jak i jego pochodne, trzeba rozumieć bardzo szeroko. Na użytek działalności pastoralnej obejmuje on emigrację sezonową, jak i przebywających na kontraktach; emigrację stałą, począwszy od tzw. starej emigracji i solidarnościowej, aż po tych, którzy niedawno wkroczyli na wielki szlak emigracyjnego pielgrzymowania i tworzą współczesny fenomen mobilności pracowniczej Polaków, a także tych wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób utożsamiają się ze specyficzną polską duchowością religijną i rodzimą kulturą, mimo że ich znajomość języka polskiego jest słaba albo wcale jej nie posiadają.

Zwrot „Polacy na obczyźnie” przybiera szczególną treść pastoralną w państwach Unii Europejskiej. Unia gwarantuje swoim obywatelom, to jest obywatelom państw członkowskich, przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości bez granic wewnętrznych, w połączeniu z jednolitym rynkiem opartym na zasadach konkurencji. Przyjmuje za zasadę trwały rozwój Europy, opierając się na zrównoważonym wzroście gospodarczym, postępie społecznym i naukowo-technicznym oraz trosce o zatrudnienie i ochronę środowiska. Unijny katalog praw obywatelskich, zamieszczony w Traktacie o Wspólnocie Europejskiej z Maastricht z 1992 r.⁶, zawiera rów-

⁵ Por. J. Bakalarz, *Dobór, przygotowanie i nominacja misjonarza migrantów*, Studia Polonijne 4/1981, s. 91-111. V. De Polis, *Il missionario per i migranti: carisma, compiti e preparazione*, On the Move 13 (1983) nr 39, s. 116-182.

⁶ Katalog praw obywatelskich obejmuje: a) art. 18 Traktatu – prawo poruszania się i przebywania na obszarach państw członkowskich Unii; b) art. 19 – czynne i bierne prawo wyborcze w krajowych wyborach municypalnych i do Parlamentu Europejskiego; c) art. 20 – prawo korzystania z opieki dyplomatycznej i konsularnej państw członkowskich; d) art. 21 – prawo zwracania się i petycji do Parlamentu Europejskiego i Rzecznika Praw Obywatelskich.

niez prawo do swobodnego poruszania się i przebywania na obszarze Wspólnoty⁷ nie tylko w celach turystycznych czy naukowych, ale również poszukiwania pracy. Swoboda ta „oznacza prawo do: przyjęcia złożonych ofert w zakresie zatrudnienia, swobodnego poruszania się w tym celu na terytorium państwa członkowskiego i przebywanie w danym państwie członkowskim w celu zatrudnienia, zgodnie z regulacjami prawnymi i administracyjnymi dotyczącymi zatrudnienia obywateli danego państwa, a także pozostawanie na terytorium danego państwa członkowskiego po upływie zatrudnienia, zgodnie z warunkami ustalonymi przez Komisję w wydanych przez nią aktach wykonawczych”⁸.

W ten sposób diaspora Polaków na obczyźnie, formowana w przeszłości kolejnymi falami emigrantów i uchodźców z Polski, zderza się z mobilnością Polaków jako obywateli Unii Europejskiej. Zjawisko to dla struktur polskojęzycznego duszpasterstwa, jak i dla poszczególnych ośrodków, stwarza konieczność otwarcia się na nową falę rodaków przemierzających szlaki wyznaczone przepływem nowych technologii i kapitałów oraz centrami naukowymi i kulturalnymi w Unii.

Nie można wyłączać diasporę Polaków na obczyźnie i rodaków obecnie migrujących z całego współczesnego globalnego fenomenu mobilności człowieka. W duchu solidarności wszystkich migrujących, Polaków trzeba postrzegać w kontekście ruchów migracyjnych, jakich doświadcza Europa i świat, a przez to zwrot „Polacy na obczyźnie” nabiera szczególnego zabarwienia.

Eklezyjalny fundament duszpasterstwa migrantów

Kościół, jako paschalna wspólnota, która pielgrzymuje do Domu Ojca, to wieloetniczny Lud Boży, organicznie składający się z różnych ludów i narodów. Wskazując na eklezyjalne fundamenty współczesnego duszpasterstwa etnicznego, trzeba przywołać wydarzenie Pięćdziesiątnicy⁹. Modlącym się zróżnicowanie kulturowo-językowe nie zamazywało prawdy przynależności do jednego uniwersalnego Kościoła zmartwychwstałego Pana (Dz 2,1-36). Duszpasterstwo na rzecz Polaków na obczyźnie wciąż trzeba osadzać w Pawłowym opisie wspólnoty uczniów Chrystusa, w której „nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika, ani człowieka wol-

⁷ Prawo to przysługuje przy zachowaniu art. 39 Traktatu o Wspólnocie Europejskiej, dającego możliwość ograniczenia prawa swobodnego poruszania ze względu na porządek publiczny, bezpieczeństwo publiczne i zdrowie publiczne.

⁸ Z. Brodecki, *Prawo europejskiej integracji*, Warszawa 2001, s. 169; por. W. Nessel, *Udział Polski w procesie integracji Europy wyzwaniem dla duszpasterstwa emigracyjnego*, *Colloquia Theologica Ottoniana* 1/2002, s. 68-82.

⁹ J. Beyer, *Fondamento ecclesiale della pastorale dell'emigrazione*. w: *Per una pastorale dei migranti*, Roma 1980, s. 129-148.

nego, nie ma już mężczyzny ani kobiety”, wszyscy bowiem są „kimś jednym w Chrystusie Jezusie” (Ga 3,29), bo „jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest. Jeden jest Bóg i Ojciec wszystkich, który jest i działa ponad wszystkimi, przez wszystkich i we wszystkich” (Ef 4,5-6).

Eklezyjalny fundament duszpasterstwa migrantów odnajduje swoje pastoralne reperkusje w dyspozycjach instrukcji *Erga migrantes caritas Christi*, która za Kodeksem Jana Pawła II z 1983 r. przypomina, że: „Wierni mają prawo otrzymywać pomoce od swoich pasterzy z dóbr duchowych Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów”¹⁰, oraz że przysługuje im prawo „podążania własną drogą życia duchowego, zgodnie jednak z doktryną Kościoła”¹¹. Jednak z powodu specyficznej formacji kulturowo-religijnej i sobie właściwej tożsamości Polacy przebywający na obczyźnie „nie mogą w sposób zadawalający korzystać z ogólnej, zwykłej opieki duszpasterskiej”¹² i dlatego ze strony duszpasterzy miejsca osiedlenia należy im się szczególna troska¹³. Spoczywa ona głównie na biskupie diecezjalnym miejsca ich przebywania¹⁴ i proboszczu parafii zatrzymania czy osiedlenia¹⁵. Biskup *ad quem*, w porozumieniu z biskupami miejsca pochodzenia przybyszów, winien organizować specjalistyczne duszpasterstwo na rzecz imigrantów¹⁶, które ostatecznie nie powinno być czymś dodanym do duszpasterstwa zwyczajnego, opartego na zasadzie terytorialności, ale jego integralną częścią¹⁷.

Integracja społeczno-religijna migranta jako nadrzędna zasada kierownicza duszpasterstwa na rzecz Polaków na obczyźnie

Emigrant, wstępując na emigracyjny szlak, staje na początku długiego procesu wieloaspektowej integracji, którą każdy – nawet w kręgu rodziny czy przyjaciół – przeżywa indywidualnie, a stopień społeczno-religijnego zintegrowania w miejscu zamieszkania, mierzony kolejnymi pokoleniami, już w początkowych etapach zaczyna charakteryzować się zindywidualizowaniem¹⁸. Źródłem integra-

¹⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego – 1983 (dalej KPK), kan. 213f por. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich – 1990 (dalej KKKW), kan. 16.

¹¹ KPK kan. 214. Por. KKKW kan. 17.

¹² Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 18.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ KPK kan. 383, par. 1.

¹⁵ *Tamże*, kan. 529, par. 1.

¹⁶ EMCC 70-72.

¹⁷ Por. A. Orczykowski, *Problemy migracji w Kodeksie Jana Pawła II*, Prawo Kanoniczne 39 (1996) nr 1-2, s. 166-171.

¹⁸ A. Gembala, *Kilka refleksji na temat współczesnego rozumienia zjawiska migracji*, w: W. Necel, S. Ochalski, B. Gembala (red.), *Śladami współczesnego migranta w Niemczech*, Pelplin 2005, s. 69-74.

cji imigranta jest z jednej strony doświadczenie własnej tożsamości kulturowo-religijnej, z drugiej zaś konieczność pozytywnego otwarcia się na sytuację społeczno-polityczną oraz kulturowo-religijną miejsca osiedlenia. Trudności adaptacyjne, charakterystyczne dla pierwszego okresu integracji, często potęgowane są obcością przyjmujących oraz nieprzystosowaniem struktur społecznych do przyjęcia „nowych”. Często również Kościół miejsca osiedlenia nieprzystosowany jest do budowania wielokulturowej społeczności parafii terytorialnej czy Kościoła diecezjalnego. Wyobcowanie i izolacja oraz prymitywne warunki zamieszkania w pierwszym okresie osiedlenia na całe lata spychają imigranta na margines życia społecznego i kościelnego¹⁹.

Proces integracji prowadzi od pełnego poszanowania kulturowo-religijnej tożsamości migranta do integralnego wejścia w warunki nowego miejsca zamieszkania. Ze względu na swą złożoność jest on wieloaspektowy, a przede wszystkim wielopokoleniowy i nie realizuje się we wszystkich dziedzinach życia w jednakowym tempie. Odrębność kulturowo-religijna trwa najdłużej. Ona to sięga „być” człowieka i jednocześnie tworzy niewidzialną dynamiczną nić wychowywania kolejnych pokoleń. Integracja społeczno-kulturalna migranta, pojmowana jako synergia wartości, wyraża się również przez integrację eklezjalną, to jest przez pełny udział w życiu Kościoła lokalnego *ad quem* i parafii miejsca osiedlenia²⁰. W ten sposób przybysz w pierwszym i następnych pokoleniach ożywia swoją wiarą także życie Kościoła miejsca osiedlenia i zamieszkania oraz uzdalnia i mobilizuje do dialogu międzykulturowego. Zaś wspólnota parafialna z monokulturowej staje się multikulturowa i otwarta nie tylko na imigrantów katolików innych kultur, ale w duchu solidarności i ewangelicznej służby na wszystkich chrześcijan oraz wyznawców innych religii, a także wszystkich innych poszukujących Boga²¹.

Wskazując na zasadę społeczno-religijną integracji migranta, jako wiodącą w duszpasterstwie „dla Polaków na obczyźnie” i „z Polakami na obczyźnie”, konsekwentnie trzeba wskazywać na właściwy dla duszpasterstwa emigracyjnego proces integracji eklezjalnej. Troska o odnalezienie się rodaka-emigranta w Kościele lokalnym miejsca zamieszkania, to jest o pełne korzystanie z dóbr duchowych Ko-

¹⁹ Por. R. Dzwonkowski, *Integracja emigrantów w przemówieniach Jana Pawła II do Polonii*. w: R. Dzwonkowski, S. Kowalczyk, E. Walewander (red.), *Papież Jan Paweł II a emigracja i Polonia 1978-1987*, Lublin 1991, s. 109-114.

²⁰ EMCC 77: „... tale pastorale specifica esice una apertura ad un mondo nuovo e uno sforzo di inserimento in esso, fino a giungere alla partecipazione piena dei migranti alla vita diocesana”.

²¹ Por. Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern. Leitlinien für die Seelsorge an Katholiken anderer Muttersprache*, Bonn 2003, nr 3, 3.

ściola, zwłaszcza ze słowa Bożego i sakramentów, jest podstawową zasadą kierowniczą duszpasterstwa polonijnego i winna objąć wszystkie aspekty tej specjalistycznej działalności apostołskiej. Obowiązek zachowania własnej tożsamości kulturowej i współtworzenie wspólnoty wiary, nadziei i miłości w miejscu nowego zamieszkania tworzą ostatecznie dwa zbieżne nurty procesu integracji eklezyjalnej Polaka żyjącego zagranicą. Dziedzictwo kulturowe wyniesione z ojczyzny jest istotnym elementem integracji i nie ma charakteru statycznego, lecz jest wartością, która pozwala wieloaspektowo wchodzić w życie Kościoła *ad quem*.

Duszpasterstwo na rzecz Polaków na obczyźnie powinno nie tylko uwrażliwiać Kościół lokalny na obecność „obcego”, ale solidaryzować się z przybyszami z innych kręgów kulturowych czy religijnych. Obecność „kogoś obcego” jest ważnym faktem nie tylko dla polityków, socjologów, historyków, straży granicznej i pracowników socjalnych czy wolontariuszy „Caritas”, ale również dla duszpasterzy i prowadzonych przez nich wspólnot polskojęzycznych. W próbie całościowego podjęcia tematu związanego z „obcym” w centrum staje szeroko pojęta problematyka jego tożsamości-inności oraz wielokulturowości społeczeństwa, np. na obszarze państwa, regionu, diecezji czy parafii przyjmującej lub tolerującej „obcego”²². W żadnej z nich „istota ludzka nie może żyć bez perspektywy na przyszłość”²³. Kreśląc granice obcości i tożsamości, nieuchronnie natrafiamy na pojęcie „integracja”, dość trudne do zweryfikowania, ale ukazujące całkowite odcięcie się od tego wszystkiego, co problem „obcego” sprowadza do asymilacji „innych”. Integrację jako społeczno-religijne przekwalifikowanie przenikają dogłębne procesy rekompozycji równowagi społeczno-religijnej. To społeczno-religijne przekwalifikowanie wiąże się z całością przemian kulturowych miejsca osiedlenia „obcego” i dotyczy tak „dawnych rezydentów”, jak i „nowo przybyłych”. W apostołacie na rzecz emigrantów nie wolno też zapominać, że tych „nowo przybyłych” nie wolno traktować jak przedmiotu integracji, lecz oni sami powinni czynnie uczestniczyć w przekwalifikowaniu przestrzeni społecznej miejsca osiedlenia.

Wielokulturowość w Kościele staje się gwarancją poszanowania „inności” oraz barierą dla odradzających się pragnień zawłaszczenia. Kościół, jako ikona Trójcy Świętej, głosząc Orędzie Boga i wskazując ostateczne przeznaczenie człowieka, ma za zadanie ożywiać wiarę w Tróję Przenajświętszą. W ten sposób staje się on „miejscem nie przywłaszczania” a źródłem otwarcia na „obcego” i „innego”. Chrześcijaństwo to nie zobowiązanie do myślenia o dominującej, jedynej i wyłącznej prawdzie, ale słowo nadziei kierowane do jednostek i społeczeństw, uniemożliwiające zamykanie się na przybysza. Różnica, którą przynosi ze sobą obcy, nie jest

²² Por. J. R. Armogate, *Szansa dla wierzących*, *Communio* 20 (2000) nr 3, s. 54-60.

²³ Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, Poznań 2003, nr 11.

czymś przejściowym, co dopiero przy nas osiągnie doskonałość, ale wymusza uznanie komplementarnych odrębności, tworzących daną społeczność w Kościele. Kościół ze swoim uniwersalizmem ma tu wielkie zadanie, a mianowicie ukazywanie społeczeństwu, że ich tożsamość nie może się rozwijać na drodze procesu kurczenia się, czyniącego z „obcego” kogoś, kogo można jedynie bronić, pozyskać albo zepchnąć na margines. Przybysz-imigrant, jako ktoś obcy, niepokoi, wytrąca z równowagi, staje się problemem czy nawet – szczególnie po 11 września 2001 r. – zagrożeniem. W społecznościach przyjmujących może on rodzić niebezpieczną pokusę dzielenia imigrantów na dobrych (łatwo się asymilujących) i złych (tworzących zamykające się getta). Stojąc na gruncie kultury chrześcijańskiej, która swymi korzeniami sięga wielkich exodusów, trzeba zauważyć, że migracja jest czymś naturalnym, należącym do dziedzictwa i tradycji dziejów człowieka, także do przyszłości, którą dzisiaj tworzy.

Przyjmując doktrynę integracji społeczno-religijnej przybysza jako obowiązującą w polskojęzycznym duszpasterstwie, trzeba też przyjąć, że nie ma „obcych” w Kościele, a zróżnicowanie kulturowo-językowe winno być wprzęgnięte w służbę Ewangelii. Badaniem przeszłości niech zajmą się badacze. Duszpasterze winni ją znać i doceniać, ale wobec współczesnych problemów związanych z globalizacją i integracją oraz członkostwem Polski w Unii Europejskiej przede wszystkim powinni wsłuchiwać się w aktualne potrzeby duchowe wiernych i starać się na nie adekwatnie odpowiadać, tak by nie tylko parafia terytorialna miejsca osiedlenia emigranta, ale i polskojęzyczne ośrodki duszpasterskie stawały się coraz bardziej „domem i szkołą komunii”²⁴.

Zasada kierownicza integracji społeczno-religijnej migranta jest nie tylko sprawą nadrzędną dla duszpasterstwa polskojęzycznego na rzecz tych, którzy na stałe wyjechali z Polski, ale i wobec tych, którzy są na kontraktach lub ich pobyt poza granicami podyktowany jest pracami sezonowymi czy studiami. W żadnym wypadku nie wolno tworzyć z nich pseudowspólnot zamkniętych na innych czy na miejscowy Kościół. Ich sytuacja jest dla duszpasterza szansą ukazywania powszechności Kościoła, przeżywania na nowo ducha Pięćdziesiątnicy oraz budowania wielokulturowej wspólnoty wiary, nadziei i miłości.

Pluralizm kulturowy konsekwencją procesów integracji

Pluralizm kulturowo-duchowy Kościoła, który jest konsekwencją naturalnego zróżnicowania Ludu Bożego²⁵, w duszpasterstwie specjalistycznym na rzecz imi-

²⁴ T e n z e, *Nuovo millennio ineunte*, Poznań 2001, nr 43.

²⁵ Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes*, nr 2.

granta niesie ze sobą nastawienie na kultywowanie wartości przywiezionych przez przybyszów. Jednak wartości te, wspierane i kultywowane w polskojęzycznym duszpasterstwie, nie mogą prowadzić do atomizacji i rozbijania społeczności kościelnej. Jeśli więc z jednej strony należy unikać tendencji do asymilacji, z drugiej z takim samym dynamizmem trzeba podkreślać widzialne znaki współprzynależności. Kościół partykularny, w którym istnieje i z którego składa się jeden i jedyny Kościół katolicki²⁶, wobec przybyszów winien zająć postawę gotowości przyjęcia i solidarności²⁷.

Pluralizm kulturowo-językowy, jako zasada kierownicza polskojęzycznego duszpasterstwa dla Polaków żyjących w diasporze, niezależnie od kolejnego pokolenia, powinien nie tylko otwierać na społeczności innego pochodzenia czy języka, ale mobilizować wiernych i ich duszpasterzy do scalania wszystkich wierzących w *communio* Kościoła. Świadomość odrębności, cechująca poszczególne grupy narodowościowe czy językowe w Kościele lokalnym, jest zarówno podstawą, jak i punktem wyjścia do pełnej szacunku tolerancji oraz solidarnego otwierania się na inne grupy narodowościowe, na kultywowane przez nie wartości duchowe i współuczestniczenie w nich. Dlatego pielęgnowanie własnej tożsamości kulturowo-religijnej w polskojęzycznym duszpasterstwie powinno iść w parze z uwrażliwieniem na inne wspólnoty etniczne i wreszcie na dobro całej wielokulturowej i wielojęzycznej społeczności parafialnej. Porządek życia społecznego, przy pełnej trosce o dobro partykularne, wymaga jednak podporządkowania dobru ogólnemu, które ostatecznie służy dobru poszczególnych wspólnot etnicznych i jednocześnie tworzących je osób. Proces integracji społeczno-religijnej swoją dynamiką dąży do scalania różnorodnych elementów w harmonijną całość, przy zachowaniu osobistej wolności jednostek i przestrzeganiu istniejącego porządku. Wymaga on wyrobienia i pielęgnowania wartości ludzkich w duchu jedności rozumianej nie jako tendencja do ujednolicania, ale jako zasada rozwoju poszczególnych grup w organiczną całość. W procesie integracji społeczno-religijnej migranta pielęgnowanie rodzimych tradycji i formacji religijnej wymaga szczególnie otwartej postawy i zmysłu poszanowania dobra społeczności przyjmującej. Proces ten powinno cechować stopniowe wzajemne przenikanie się i wzbogacanie systemu wartości migranta wartościami właściwymi przyjmującej go wspólnoty. Dlatego w działalności apostołskiej polskojęzycznych ośrodków duszpasterskich wysiłek integracyjny wiernych winien iść w parze z poszanowaniem prawa do zachowania i pielęgnowania odrębności nie tylko językowych, ale i religijno-kulturowych innych wspólnot etnicznych, jak

²⁶ KPK kan. 368.

²⁷ EMCC 39-43.

i miejscowego Kościoła lokalnego. Potrzebna jest również nie tylko tolerancja wobec „innych”, ale w duchu solidarności także otwartość i gotowość, by w zależności od lokalnych warunków uczestniczyć nie tylko w regularnie sprawowanej liturgii w swoim ojczystym języku, lecz także we wspólnej liturgii, gdzie obecne byłyby istotne elementy językowe i duchowe innych współuczestniczących grup²⁸.

Priorytet duszpasterstwa rodziny w apostołacie emigracyjnym

Wskazując na integrację społeczno-religijną jako nadrzędną zasadę kierowniczą apostołatu na rzecz Polaków na obczyźnie, trzeba podkreślić, że w konsekwencji w polskojęzycznym duszpasterstwie emigracyjnym ważne miejsce zajmuje duszpasterstwo rodzin, obejmujące nie tylko rodziny, których wszyscy członkowie razem wyjechali na emigrację, ale i tych, których emigracja porozdzielała: małżonków czy dzieci od rodziców²⁹. W tak rozumianym duszpasterstwie rodzin podstawowym zadaniem jest otoczenie ich adekwatną opieką, mającą na celu wzmocnienie ich wewnętrznej jedności i niesienie pomocy w wypełnianiu właściwych rodzinie zadań. Powinna to być opieka wszechstronna, w której służba religijno-moralna łączy się ściśle z pomocą społeczno-kulturalną, a nawet, jeśli to konieczne, z pomocą ekonomiczną. W każdym przypadku posługa duszpasterska wobec rodziny migrantów powinna być odpowiedzią na konkretną sytuację danej rodziny, a same rodziny na migracji w konkretnych sytuacjach powinny również podjąć dramatyczny apel Jana Pawła II: „Rodzino, stań się tym, czym jesteś”³⁰. Troska Kościoła musi więc być ukierunkowana na: zjednoczenie rodziny rozdzielonej migracją, wewnętrzną integrację rodziny migrantów oraz integrację społeczno-religijną rodziny w miejscu nowego osiedlenia³¹. W ten sposób rodzina migrująca staje się bogactwem Kościoła miejsca osiedlenia „pod warunkiem że jest szanowana jako taka, że nie jest na trwałe rozdzielona, ale może pozostać zjednoczona lub połączyć się i pełnić swą misję jako kolebka życia i środowisko, które jako pierwsze przyjmuje i wychowuje osobę”³². Szczególne miejsce w duszpasterstwie rodziny zajmuje katecheza sakramentalna – zwłaszcza dla dzieci i młodzie-

²⁸ Tamże, 44-48.

²⁹ W. N e c e l, *Zarys problematyki duszpasterstwa polskich rodzin emigracyjnych*, Studia Towarzystwa Chrystusowego 8 (2006) z. 8, s. 12-20.

³⁰ Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Familiaris consortio*, nr 17.

³¹ Por. B e n e d y k t XVI, Orędzie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy *Rodzina migrująca*, L' Osservatore Romano 28/2007, s. 4-5.

³² T e n ż e, *Modlitwa niedzielna papieża. Pomoc migrantom*, L' Osservatore Romano 28/2007, s. 39.

ży drugiego i dalszych pokoleń – prowadzona z racji na stopień znajomości języka nie zawsze w języku polskim³³.

Migracja jest okolicznością, która sprzyja powstawaniu małżeństw mieszanych między emigrantami i stałymi mieszkańcami danego terenu, jak i między emigrantami różnych grup etnicznych czy wreszcie różnych wyznań i religii. Istotą problemu takich małżeństw stanowi z jednej strony zawężenie wspólnej bazy społeczno-kulturowo-religijnej, która ochrania życie małżeńskie i rodzinne, przy jednoczesnym rozszerzeniu odrębności, które mogą rodzić nieporozumienia i konflikty, m.in. w dziedzinie wychowania dzieci, w tym ich formacji religijnej. W duszpasterstwie rodzin należy podkreślać, że małżeństwa mieszane nie należą do łatwych i szczęśliwych, a jak odnotowują statystyki, procent rozwodów jest w nich znacznie większy niż przy małżeństwach homogenicznych.

Niektóre zasady realizacyjne w duszpasterstwie na rzecz Polaków na obczyźnie

Zasady kierownicze powinny być wspierane przez zasady realizacyjne, uwzględniające specyfikę życia w diasporze na emigracji w konkretnych wspólnotach duszpasterskich.

1. Cel stawiany przez Kościół przed polskojęzycznym duszpasterstwem wymaga od duszpasterzy nieustannego dostosowywania metod działania apostołskiego, których specyfika zakorzeniona w rodzimej duchowości migranta powinna odpowiadać jego aktualnym potrzebom i być modyfikowana w zależności od stopnia zaawansowania procesu integracji. W żadnym wypadku styl posługi religijnej polskojęzycznych ośrodków nie powinien „dogmatyzować” rodzimej duchowości imigrantów i izolować polskojęzyczną grupę z miejscowego Kościoła terytorialnego. Trudność tego wymogu nabiera szczególnego znaczenia, gdy zwróci się uwagę na fakt, że środowiska polskojęzyczne są systematycznie zasilane nowymi członkami przybywającymi z zamiarem czasowego lub stałego zamieszkania. Dlatego w planie pracy duszpasterza polskojęzycznego ośrodka istotnymi elementami wymagającymi uwzględnienia są uwarunkowania korzystających z jego posługi, w tym m.in. okres zamieszkania na danym terenie, miejsce pochodzenia z Polski, przyczyny migracji, specyficzna duchowość wzrost liczebny itd.

2. „Emigracja za chlebem” wraz z „emigracją za wolnością” kształtowały obraz polskich środowisk emigracyjnych w krajach Europy Zachodniej w XIX i XX w., a pośrednio wymuszały styl pracy apostołskiej i posługi religijnej w polskojęzycznych ośrodkach duszpasterskich. Struktury polskiego duszpasterstwa etnicznego

³³ G. Koszałka, *Weryfikacja polskiej formacji do małżeństwa i rodziny w warunkach emigracyjnych*, Studia Towarzystwa Chrystusowego 8 (2006) z. 8, s. 97-99.

wyznaczane były statutem obecności Polaków na obczyźnie w określonych uwarunkowaniach historyczno-społecznych. Po 1 maja 2004 r. polskojęzyczni duszpasterze, chcąc w myśl instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* podejmować rodzące się wyzwania, powinni, tak jak ich poprzednicy, zwrócić uwagę na czynniki kształtujące współczesną ruchliwość Polaków, a zwłaszcza tzw. mobilność pracowniczą wewnątrz Unii Europejskiej. Spośród wielu czynników dynamizujących współczesne polskie migracje w Europie warto analizować zjawisko globalizacji ekonomii i informatyzacji kultury; nadanie obywatelom Rzeczypospolitej Polskiej obywatelstwa Unii Europejskiej; sytuację na rynku pracy w Polsce i w krajach „starej” Unii i innych krajów przyjmujących polskich emigrantów³⁴.

3. Łączenie się rynków, przepływ technologii, kumulacja kapitału, wyzwolenie pieniądza, informatyzacja kultury oraz otwarcie granic dynamizuje migrację ludności tak wewnątrz Unii, jak i napływ imigrantów z państw pozaunijnych, co ostatecznie wywołuje strukturalne zróżnicowanie kulturowo-religijne Kościołów lokalnych i terytorialnych wspólnot parafialnych. Sytuacja taka winna znaleźć reperkusję w działalności duszpasterskiej Kościoła, m.in. przez konieczność zorganizowania wewnątrz Kościoła lokalnego, obejmującego wszystkich wiernych mieszkających na danym terytorium, duszpasterstwa obcojęzycznego, instytucjonalnie zorganizowanych form dialogu ekumenicznego, jak również kontaktów z wyznawcami innych religii oraz z niewierzącymi. Dość łatwo można wykazać pozytywne skutki globalizacji kapitałowej, technologicznej czy monetarnej. Natomiast trudniej przewidzieć jej psychologiczne, społeczne czy nawet pastoralne skutki. Budzący się niepokój zatracenia się w anonimowości i nieprzejrzystości oraz atomizacja życia jak gdyby samorodnie budzą potrzebę kulturowego i religijnego zakorzenienia się najpierw w najbliższym otoczeniu, w rodzinie, a później w dziedzictwie kulturowym i religijnym.

4. Ze względu na proces integracyjny przeżywany indywidualnie przez poszczególnych migrantów wśród zasad realizacyjnych jedną z ważniejszych jest zasada aktualizacji i zróżnicowania, uwzględniająca stopień integracji poszczególnych członków wspólnoty i wypływające z tego zapotrzebowania duszpasterskie.

5. Kolejną ważną zasadą realizacyjną jest zasada progresji, wskazująca na konieczność pójścia duszpasterza za migrantem na emigracyjne szlaki i życie w diasporze, towarzysząc mu krok w krok na kolejnych etapach formacji i rozwoju³⁵.

³⁴ W. Neeceł, *Polskojęzyczne duszpasterstwo w Unii Europejskiej wobec wskazań instrukcji „Erga migrantes caritas Christi”*, Studia Towarzystwa Chrystusowego 7 (2006) z. 7, s. 101-111.

³⁵ Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem w Archikatedrze p. w. św. Jana Chrzciciela w Warszawie dnia 25 maja 2006 r.*: „Trzeba, aby wyjeżdżającym towarzyszyli kapłani, którzy w łączności z lokalnymi Kościołami podejmą pracę duszpasterską wśród emigracji”, w: *Trwajcie mocni w wierze. Benedykt XVI w Polsce*, Kraków 2006, s. 29.

* * *

Właściwe wypracowywanie zasad kierowniczych i ich korelacja z zasadami realizacyjnymi powoduje, że duszpasterstwo polonijne staje się nie tyle duszpasterstwem „dla” migrujących i żyjących w diasporze Polaków na obczyźnie, ile duszpasterstwem „między” nimi, „z” nimi i „wśród” nich³⁶, a sama migracja nie będzie traktowana tylko jako uciążliwy problem do rozwiązania, „lecz jako wielkie bogactwo, sprzyjające rozwojowi ludzkości”³⁷.

ks. Wojciech Necel TChr, Poznań-Potulice

II. SPECYFIKA DUSZPASTERSTWA POLSKIEJ EMIGRACJI W ŚWIETLE UCHWAŁ II POLSKIEGO SYNODU PLENARNEGO¹

Należy podkreślić, że Kościół w Polsce – nie pomijając świeckich aspektów zjawiska emigracji – jest zainteresowany przede wszystkim jej religijną stroną i problemami wszechstronnej opieki duszpasterskiej nad Polakami żyjącymi poza granicami ojczyzny. Całość problematyki duszpasterstwa polskiego za granicą – w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego – została podzielona na dwie części: opis duszpasterstwa emigracyjnego oraz duszpasterstwo Polaków na Wschodzie. Polskie duszpasterstwo emigracyjne – w ujęciu synodu – charakteryzuje dziesięć specyficznych elementów.

Elementy patriotyczne w liturgii charakteryzujące duszpasterstwo polskie za granicą pojawiały się w okresie zaborów – rusyfikacji i germanizacji – gdy jedynym miejscem publicznego posługiwania się językiem polskim były kościoły podczas tradycyjnych polskich nabożeństw odprawianych oprócz liturgii sprawowanej po łacinie. Modlitwy za zmarłych – szczególnie poległych w walce o wolność ojczyzny – oraz obchody rocznic znaczących wydarzeń w historii Polski wytworzyły nurt pobożnościowy – charakteryzujący polską emigrację – określanym mianem „religijności patriotycznej”². Pojawiła się swoistego rodzaju sakralizacja

³⁶ EMCC 100.

³⁷ Benedykt XVI, *Modlitwa niedzielna papieża*, s. 39.

¹ II Polski Synod Plenarny odbył się w latach 1991-1999. W tym czasie opracowano *Dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego* ukazujące kierunki odnowy wszystkich dziedzin życia kościelnego w Polsce, które weszły w życie w polskich diecezjach 28 II 2001 r. Księga Uchwał; zob. *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Pallottinum 2001, zawiera czternaście dokumentów. Trzynasty dokument zatytułowany: *Duszpasterstwo polskie za granicą* (dalej: DPZG) ukazuje stan polskiego duszpasterstwa emigracyjnego oraz opisuje duszpasterstwo Polaków na Wschodzie.

² DPZG, 8.

wydarzeń związanych z historią narodu polskiego, jak np.: obchody Konstytucji 3 Maja. Religijność patriotyczna, upamiętniająca rocznice narodowe, gromadzi przy kościele licznych polskich emigrantów. Negatywem tej religijności bywa czasami brak formacji doktrynalnej, może również występować brak autentycznych osobistych przekonań religijnych, co w konsekwencji może prowadzić z jednej strony do masowego uczestniczenia w nabożeństwach w kościele z jednocześnie niskim poziomem religijno-moralnym w życiu codziennym³.

Znaczenie tradycyjnej pobożności jest kolejną cechą duszpasterstwa polonijnego. Wyjeżdżający z ojczyzny – zabierając ze sobą całą spuściznę duchową i kulturową – organizowali życie religijne w miejscach osiedlenia według zwyczajów miejsca pochodzenia⁴. Spotkanie się tradycyjnej pobożności polskich emigrantów z wzorcami religijności kraju ich osiedlenia wywoływało wiele spięć. Jednak wiara katolicka była ratunkiem dla tych, którzy nagle znaleźli się w zupełnie obcym dla siebie świecie, bez wielkich zasobów, nieraz bez umiejętności czytania i pisania⁵. W tej sytuacji Kościół stawał się największą siłą, która podtrzymywała ducha narodowego na emigracji, pozwalała się zorganizować, wyrazić swoją wiarę. Tradycyjna polska pobożność ułatwia również rozwój życia kulturalnego, towarzyskiego i jest miejscem podtrzymywania tradycji narodowych.

Próby ujednoczenia form kultu w Kościele lokalnym, nakazywane emigrantom dostosowane się do miejscowych obrzędów oraz zakazywanie im praktykowania tradycyjnych form pobożności, było niejednokrotnie rozumiane jako zamach na ich religijność w ogóle; przyjmowane jako krzywda, tym boleśniej-sza, że wyrządzali ją ludzie Kościoła, zaś emocjonalna religijność Polaków wzma-gała poczucie krzywdy⁶. Prowadziło to do bolesnego w skutkach rozdarcia w zewnętrznych formach duszpasterstwa emigrantów, a nawet do konfliktów wewnętrznych⁷. Kościół, dostrzegając te problemy, podkreśla, że celem jego działań

³ S. Wesoły, *Kościół polski wobec emigracji*, Głos Seminarium Zagranicznego (dalej: GSZ) 3/1994, s. 5.

⁴ DPZG, 9.

⁵ *Kościół katolicki ostoją wychodźstwa polskiego. Referat dr. Smykowskiego w czasie akademii na Jasnej Górze w dniu 15 sierpnia 1934 r.* w: T. Kubina (red.), *Cud wiary i polskości wśród wychodźstwa polskiego*, Częstochowa 1935, s. 53.

⁶ DPZG, 10.

⁷ Np.: Polski Narodowy Kościół Katolicki powstał w okresie, gdy emigranci polscy rozpoczęli dopiero proces przygotowawczy do rzeczywistości amerykańskiej i w pierwszej fazie rozwoju był wyrazem protestu – przez manifestację polskości – przeciwko tendencjom do asymilacji w warunkach anglokonformizmu. Rozwijał się natomiast i stabilizował w latach międzywojennych, gdy okazało się, że nadzieje na masową reemigrację do Polski były złudne, a instytucje polonijne w USA zmieniły dawne hasło: „Wychodźstwo dla kraju” na nowe i zaskakujące dla wielu: „Wychodźstwo dla wychodźstwa”; zob. H. Kubiak, *Współczesne tendencje rozwojowe Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego w USA*, Przegląd Polonijny 6 (1980), z. 4, s. 6.

ności duszpasterskiej jest integralne zbawienie człowieka z uwzględnieniem jego odmienności kulturowych wyrażających się również w różnorodności form kultu⁸.

Elementy religijności ludowej – zachęca synod – należy pielęgnować i roztropnie wprowadzać w nią młode pokolenie, tak jednak, by nie stwarzać sytuacji konfliktowych między polskim duszpasterstwem a lokalnym Kościołem. Integracja polskiego emigranta powinna prowadzić do stopniowego przenikania wartości jemu właściwych w życie społeczno-religijne gościnnej społeczności⁹. W polskim duszpasterstwie emigracyjnym duże znaczenie ma tzw. religijność ludowa, związana z obyczajowością, powstała wokół roku liturgicznego – np. opłatek, Boże groby, święcone, Boże Ciało, nabożeństwa majowe i październikowe, pielgrzymki, dzień zaduszny. Ta obrzędowość i religijność łączy ludzi, sprawia, że mają okazję do spotkań w kościele i parafii, szukają kontaktu z duszpasterzem. Religijność ludowa i obyczajowość z powodu związku z rokiem liturgicznym, służą pogłębieniu prawd wiary, prowadzą do wzbogacenia lokalnych wspólnot, które, zapoznając się z innymi obyczajami, przyjmują je jako chrześcijańską wymianę darów, co jest widoczne np. w upowszechniającym się zwyczaju łamania się wigilijnym opłatkami¹⁰.

Apostolski wymiar emigracji jest coraz częściej podkreślany w nauczaniu Kościoła, bowiem głębokie życie religijne emigrantów – w środowiskach religijnie obojętnych i coraz szybciej sekularyzujących się – spełnia rolę ewangelizacyjną, budzi sumienia miejscowych wspólnot i uobecnia wśród nich Dobrą Nowinę¹¹. Emigracja ma wymiar apostolski, bowiem emigranci głoszą swoim życiem Ewangelię zarówno tym, którzy jeszcze jej nie poznali, i tym, z którymi tworzą Kościół partykularny. Emigranci, zasiedlając nowe tereny, wnieśli ze sobą nie tylko problemy, ale także dobra własnej kultury, tradycji i wyznawanej wiary, a więc obdarzyli pewnym bogactwem nie tylko goszczący ich naród, ale i lokalny Kościół. Imigranci przyjmowani jako siostry i bracia wraz z całą ludzkością tworzą jedną rodzinę, umiejacą rozumnie docenić różne kultury, które ją współtworzą, i w nowym dla siebie środowisku stają się świadkami Chrystusa.

Język ojczysty w liturgii, obchodzenie uroczystości istniejących tylko w polskim kalendarzu liturgicznym (np. Matki Bożej Królowej Polski, Matki Bożej Częstochowskiej, św. Stanisława biskupa i męczennika itp.) powinno być zharmonizowane z kalendarzem liturgicznym lokalnego Kościoła¹². W zależności od

⁸ Por. J o a n n e s P a u l u s II, *Ob Diem in universo orbe migrantibus et profugis dicatum in annum 2005*, Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale 97/2005, s. 173-175, nr 2.

⁹ J. B a k a l a r z, *Integracja emigrantów według nauczania biskupów polskich*, On the Move 46/1985, s. 166.

¹⁰ DPZG, 11.

¹¹ *Tamże*, 12.

¹² *Tamże*, 13.

miejscowych warunków w poszczególnych wspólnotach polskich zagranicą – w mniejszym lub większym stopniu – liturgia sprawowana jest w języku polskim. W związku z tym teksty liturgiczne są zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski, zatem duszpasterstwo migracyjne jest inspirowane i zależne od Kościoła w Polsce. W ten sposób wiara jest przekazywana słowami, które rozumieją polscy emigranci, ale również jest rozwijana przez zasoby kultury i języka im właściwego¹³. W życiu religijnym polskich emigrantów bardzo ważne jest, by mieli właściwą liturgię, nabożeństwa w swoim języku z całym szacunkiem rodzinnych obyczajów oraz zapewnioną pociechę słowa Bożego¹⁴.

Emigracja zarobkowa – zauważa synod – jest specyfiką polskiego duszpasterstwa zagranicą. Ta kategoria emigrantów – zwłaszcza ludzi młodych, często dziewcząt, samotnych kobiet i mężczyzn lub osób, które zostawiają w Polsce rodzinę, małżonków – w dużej mierze emigrujących nielegalnie, by zdobyte na emigracji środki materialne zużytkować w kraju, wymaga szczególnej troski duszpasterskiej. Rozłąka teoretycznie czasowa, praktycznie przeciąga się czasem na kilka lat, co sprawia, że zawierane są nowe znajomości, prowadzące w konsekwencji do rozbitcia małżeństw i rodzin. Pewnym problemem duszpasterstwa tej kategorii emigrantów jest fakt, że od struktur duszpasterskich oczekują oni bardziej pomocy społecznej niż religijnej. Jednak synod podkreśla, że również wśród tych emigrantów jest wielu działaczy religijno-społecznych wzbogacających placówki duszpasterskie nowymi formami przeżyć religijnych, opartymi na ruchach kościelnych¹⁵.

Małżeństwa mieszane narodowościowo i wyznaniowo są charakterystyczną cechą duszpasterstwa polonijnego, znamionującą przeważnie młode pokolenia. Polonia zamieszkała w krajach osiedlenia żyje w świecie dwóch kultur, co powoduje problemy dotyczące rodziny¹⁶, wychowania młodzieży i apostołstwa świeckich. Wymagają one od duszpasterza szczególnej troski, zwłaszcza że bardzo często przy małżeństwach narodowościowo mieszanych dzieci mają trudności językowe. Ma to miejsce wówczas, gdy stroną polską i katolicką jest ojciec, a matka należy do innego wyznania religijnego i innej narodowości¹⁷. Istotę pro-

¹³ Por. L. D e P a o l i s, *Perspektywy duszpasterstwa wśród emigrantów u progu nowego tysiąclecia*, GSZ 1/2002, s. 20.

¹⁴ Por. A. O r c z y k o w s k i, *Kanoniczne problemy w orędziach Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Migranta*, w: W. N e c e l (red.), *Sentire cum Societate. W 75. rocznicę powstania Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej*, Poznań 2007, s. 316.

¹⁵ DPZG, 14.

¹⁶ Problematykę współczesnej rodziny migrującej podjął papież Benedykt XVI w Orędziu na 93. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy obchodzony w Kościele 14 I 2007 r.

¹⁷ DPZG, 15.

blemów małżeństw mieszanych stanowi z jednej strony zawężenie wspólnej bazy społeczno-kulturowej, która chroni życie małżeńskie i rodzinne, przy jednoczesnym rozszerzaniu odrębności, które mogą rodzić nieporozumienia i konflikty, m.in.: w dziedzinie wychowania dzieci, w tym ich formacji religijnej¹⁸. Doświadczenia duszpasterstwa polonijnego przekonują, że zamierzających zawrzeć małżeństwo mieszane należy informować zarówno o zakresie trudności mogących wpływać na ich związek, jak też i o czynnikach pozytywnych mogących wzbogacić tenże związek, którego trwałość wymaga zasadniczej zgodności poglądów obu stron, połączonej z gotowością do możliwie najpełniejszego dostosowania się do siebie nawzajem.

Trudności organizacyjne duszpasterstwa polonijnego polegają na nietrivialnym zadaniu: organizowania licznych spotkań w niedziele – która i tak już jest wypełniona posługą liturgiczną oraz dojazdami do filialnych kościołów – a także urządzaniu różnego rodzaju spotkań indywidualnych i grupowych¹⁹.

Wielkim problemem polskiego duszpasterstwa emigracyjnego jest rozproszenie terytorialne i duża odległość dzieląca skupiska polonijne oraz praca zawodowa również w niedziele i święta. W wielkich aglomeracjach miejskich trudno organizować spotkania w zwykłe dni tygodnia, uwzględniając czas pracy i nauki w szkole. Ważnym elementem, który może być pomocnym w rozwiązywaniu tych trudności, są organizacje, zwłaszcza oparte na zasadach apostołstwa świeckich. Umożliwiają one spotkania w mniejszych grupach, w których może rozwijać się tak bardzo potrzebna działalność formacyjna. Mogą one służyć pomocą w organizowaniu spotkań przy kościele i docierać tam, gdzie duszpasterzowi trudno byłoby nawiązać kontakty.

Rola organizacji laikatu jest niezastąpiona w polskim duszpasterstwie emigracyjnym²⁰. Zorganizowana działalność laikatu ułatwia kapłanom rozwiązywanie takich problemów, jak rozproszenie wiernych w znacznej odległości od świątyni, skomplikowane sytuacje małżeńskie, anonimowość i bierność wiernych, brak przynależności do konkretnej wspólnoty parafialnej. Ważną rolę do spełnienia wśród zaangażowanych w troskę Kościoła na rzecz szeroko rozumianego dobra migrantów spełniają wierni świeccy, szczególnie zrzeszeni w stowarzyszeniach oraz zaangażowani w ruchy kościelne²¹. Zatem, życie na emigracji stanowi dla

¹⁸ W. N e c e l, *Zarys problematyki duszpasterstwa polskich rodzin emigracyjnych*, Studia Towarzystwa Chrystusowego 8 (2006) z. 8, s. 15.

¹⁹ DPZG, 16.

²⁰ *Tamże*, 17.

²¹ Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Istruzione „Erga migrantes caritas Christi” (La carità di Cristo verso i migranti)*, Città del Vaticano 2004, nr 86-88, 99.

wiernych świeckich wyzwanie do dawania świadectwa – zarówno swoim osobistym życiem, jak i zorganizowaną działalnością religijną – w społeczeństwie multikulturowym i multireligijnym²².

* * *

Podsumowując, należy stwierdzić, że duszpasterstwo polskiej emigracji – przedstawione w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego – jest złożone i wielowymiarowe; występują w nim zarówno czynniki postępu, jak i powikłania. Kościół w Polsce troszczy się o emigrację i w profilu jej duszpasterstwa wszyscy zainteresowani – zarówno kapłani polscy zagranicą, jak i wierni korzystający z ich posługi – mogą odnaleźć szczegółowe kwestie dotyczące ich osobistego życia.

Współczesne migrowanie Polaków stwarza nowe i konkretne problemy dla polskiego duszpasterstwa za granicą, i zarazem w kraju. Rzeczywistość polskiej emigracji wymaga ciągłego poszukiwania nowych rozwiązań duszpasterskich, zaś wcześniej stosowane i sprawdzone – na skutek nowej sytuacji – wymagają aktualizacji²³. Wydaje się, że Kościół w Polsce jest świadomy zadania, jakie stawia przed nim obecna fala polskiej emigracji.

Andrzej Orczykowski TChr, Poznań

III. ROLA OSÓB KONSEKROWANYCH W DUSZPASTERSTWIE MIGRANTÓW

Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego oraz Papieska Rada Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych wystosowały: *List wspólny do przełożonych generalnych Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Zaangażowanie duszpasterskie na rzecz migrantów, uchodźców i innych osób przeżywających dramat migracji*¹. Dokument składa

²² Por. A. O r c z y k o w s k i, *O papel das pessoas consagradas na pastoral dos migrantes*, Projecções. Revista de estudos polono-brasileiros 8 (2006) nr 1-2, s. 73-74.

²³ Mając na uwadze aktualną sytuację duszpasterstwa polskiej emigracji Biskupi Polscy opublikowali list pasterski; zob. Konferencja Episkopatu Polski, *List Episkopatu Polski o duszpasterstwie emigracji*, Warszawa, 18-19 X 2006 r. <http://www.kuria.lomza.pl/index.php?wiad=1176>.

¹ Tytuł listu podano zgodnie z oficjalnym tłumaczeniem na język polski. List został wysłany 8 VIII 2005 r. pocztą elektroniczną do wszystkich przełożonych generalnych. Tekst dokumentu w: Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica, Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli

się z wprowadzenia oraz pięciu merytorycznych punktów. Na wstępie została wyrażona wdzięczność wobec wszystkich instytucji, które pozytywnie odpowiedziały na apel wystosowany – pod koniec lat 80. – przez wyżej wymienione dykasterie² i rozszerzyły swoją działalność na rzecz migrantów.

Celem listu – adresowanego do członków instytucji życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz instytucji świeckich – jest wspólna prezentacja opublikowanej przez Papieską Radę Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych instrukcji *Erga migrantes caritas Christi*³ oraz zachęta, by stała się ona dokumentem przewodnim i intensyfikującym zaangażowanie konsekrowanych w służbie „ludziom w drodze”. Cel ten może zostać zrealizowany przez: teologiczne rozumienie zjawiska migracji w ujęciu Pisma Świętego i magisterium Kościoła⁴; przyjęcie właściwej postawy przez osoby konsekrowane wobec wyzwań migracji⁵; formację do duszpasterstwa migrantów⁶; ukierunkowanie na pełniejsze i stałe zaangażowanie w działalność na rzecz „ludzi w drodze”⁷; dostrzeganie naglącej potrzeby takiego zaangażowania⁸.

Migracja w ujęciu Pisma Świętego i Magisterium Kościoła

W liście wskazano, że instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* przypomina, iż współczesna migracja stanowi w dziejach ludzkości największy fenomen przemieszczania się ludzi. Choć migracja jest zjawiskiem stałym i starym jak rodzaj ludzki, bo wędrują ludzie wszystkich kultur⁹, jednak w dzisiejszym świecie nabrała nowych treści, stając się znakiem współczesnych czasów i nieodłączną cechą społeczności ludzkiej. Obecnie migracje tworzą strukturalną rzeczywistość współcze-

Itineranti, *Lettera congiunta alle Superiori e Superiori Generali degli Istituti di vita consacrata, delle società di vita apostolica e degli Istituti secolari* (dalej: LC), http://www.chiesacattolica.it/pls/ccci_new/bd_Edit_doc.edit_documento?p_id=10916&id_sessione=&pwd_sessione=

² Congregazione per i Religiosi e gli Istituti secolari e Pontificia Commissione per la Pastorale delle Migrazioni e del Turismo, *Lettera congiunta „A tutti i Religiosi e le Religiose del mondo”* (25.03.1987), *People on the Move* (dalej: PM) 19 (1987) nr 48, s. 163-166; taż, *Istruzione congiunta „Invito all'impegno pastorale per i Migranti e Rifugiati”*, *Informationes SCRIS* (dalej: ISCRIS) 15 (1989) nr 2, s. 178-184.

³ Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti, *Istruzione „Erga migrantes caritas Christi” (La carità di Cristo verso i migranti)* (03.05.2004) (dalej: EMCC), Città del Vaticano 2004; wersje w językach używanych przez Stolicę Apostolską w PM 36 (2004) nr 95.

⁴ „La migrazione come appare dalla Sacra Scrittura e nell'insegnamento magisteriale”.

⁵ „Persone consacrate e sfida della mobilità umana”.

⁶ „Per una formazione alla pastorale dei migranti”.

⁷ „Verso un impegno stabile e più esteso”.

⁸ „L'urgenza dell'impegno”.

⁹ F. Gioia, *L'accoglienza dello straniero nel mondo antico*, Roma 1986, s. 13.

snego społeczeństwa ze swoją złożoną problematyką ekonomiczną, polityczną, kulturową i religijną. Kościół z nieustanną troską podchodzi do tego zjawiska, a w ostatnim pięćdziesięcioleciu znacznie ją spotęgował, o czym świadczą m.in. dokumenty Kościoła i związana z tym dyscyplina kanoniczna¹⁰.

Kościół zawsze dostrzegał w migrantach oblicze Chrystusa (Mt 25, 35). W ich sytuacji odczytywał wezwanie, skierowane do wszystkich wierzących, by wiarą i miłością odpowiadali na potrzeby migrantów i odkrywali w tym zjawisku ukryte plany Boże¹¹. Już w czasach apostołskich¹² i patrystycznych¹³, w ramach zwyczajnych struktur duszpasterstwa, uwzględniano szczególne potrzeby duszpasterskie migrantów. Z upływem czasu pojawiały się coraz to nowe problemy związane z przemieszczaniem się wiernych i powstała konieczność poszukiwania nowych form obecności Kościoła w życiu migrantów. Zauważano, że złożonych problemów „ludzi wędrujących” nie można rozwiązać w ramach zwyczajnych struktur duszpasterskich, dlatego pojawiały się nowe formy duszpasterstwa szczególnego. W ciągu wieków Kościół

¹⁰ LC, 1; Wśród dokumentów Kościoła dotyczących zjawiska migracji szczególnie znaczenie mają: P i u s XII, *Constitutio apostolica de spirituali emigrantium cura „Exsul Familia”* (1.08.1952), *Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale* (dalej: AAS) 44/1952, s. 649-704; P a u l u s VI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quibus normae ad quaedam exsequenda SS. Consilii Vaticani II Decreta statuuntur „Ecclesiae Sanctae”* (6.08.1966), AAS 58/1966, 757-787; tenże, *Litterae apostolicae motu proprio datae quibus nova normae de pastoralis migratorum cura statuuntur „Pastoralis migratorum cura”* (15.08.1969), AAS 61/1969, s. 601-607; Sacra Congregatio pro Episcopis, *Instructio „De pastoralis migratorum cura”* (22.08.1969), AAS 61/1969, s. 614-643; Pontificia Commissio de Spiritualis Migratorum atque Itinerantium Cura, *Decretum de specialibus concedendis tum facultatibus pro Cappellanis, tum privilegiis pro christifidelibus variis in provinciis quod ad homines sedem mutantem attinet* (19.03.1982), AAS 74/1982, s. 742-745, ponadto należy zauważyć, że *Codex Iuris Canonici auctoritatae Joannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75/1983, cz. II, s. 1-318 oraz *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritatae Joannis Pauli II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82/1990, s. 1045-1363 również zawierają regulacje dotyczące zjawiska migracji.

Ostatnio opublikowanym zbiorem dokumentów Kościoła dotyczących migracji jest: G. T a s s e l l o, L. D e p o n t i, M. G u i d o t t i (red.), *Enchiridion della Chiesa per le migrazioni. Documenti magisteriali ed ecumenici sulla pastorale della mobilità umana (1887-2000)*, Bologna 2001, s. 1842; zob. A. O r c z y k o w s k i, *Zbiór dokumentów Kościoła dotyczących zjawiska migracji*, *Collectanea Theologica* 76 (2006) nr 3, s. 207-209.

¹¹ LC, 1; Por. P. S t e f a n i, *Lo straniero nella Bibbia. „Anche voi siete stati stranieri nel paese di Egitto”*, w: G. G a r a t t o, F. O l i v e r o (red.), *Immigrati. La sfida di una società multietnica*, Casale Monferrato 1995, s. 174.

¹² Zjawisko migracji w czasach apostołskich omawia m.in.: G. D a n e s i, *Migrazione e Nuovo Testamento” supplemento d'anima per un mondo senza discriminazioni. Riflessioni sulla fraternità evangelica*, w: O r i z z o n t i p a s t o r a l i o g g i. *Studi interdisciplinari sulla Mobilità Umana*, Città del Vaticano 1987², s. 91-112.

¹³ Zjawisko ruchliwości ludzkiej w czasach patrystycznych zostało omówione m.in. w: J. B e y e r (red.), *L'epoca patristica e la pastorale della mobilità umana*, Padova 1989.

w miarę rozwoju zjawiska ludzkiej ruchliwości – zauważając jego blaski i cienie – dostrzega wezwania do realizacji siebie i własnego powołania wśród ruchliwego świata. Zjawisko migracji i związana z nim „nieuchwytność” ludzi zmusza Kościół do duszpasterskiej adaptacji, by towarzyszyć swoim wiernym, podejmując coraz to nowe formy duszpasterstwa, co powoduje rozwój prawodawstwa, którego zadaniem jest zbawienie dusz migrantów. Dostrzegając ich problemy, w Kościele tworzone również instytucje mające na celu zapewnienie im wszechstronnej opieki¹⁴.

Migracje, znacznie przybliżające geograficznie oddalone od siebie społeczeństwa, nadal zmierzają do budowania wspólnoty pluralistycznej i bogatszej, jako przedłużenie i rozszerzenie owego spotkania ludów i narodów, które w dniu Pięćdziesiątnicy, darem Ducha Świętego, zostały przetworzone w Lud Boży. Ból i udręki, które towarzyszą migracjom, są obrazem cierpień, z których rodzi się i odnawia Kościół pielgrzymujący, zaś niesprawiedliwość i nierówność, które stoją u źródeł migracji, są znakiem rozdarcia wprowadzonego do rodziny ludzkiej przez grzech, a także bolesnym wołaniem o braterstwo. Taka wizja pozwala przyrównać migracje do niektórych wydarzeń biblijnych, które wytyczają poszczególne etapy trudnej wędrówki ludzkości ku tworzeniu świata bez dyskryminacji i granic, poczynając od patriarchów, którzy podtrzymywani Bożą obietnicą zdążali do nowej ojczyzny; przez wyjście narodu izraelskiego z Egiptu, które dało początek ludowi przymierza, następnie przez wygnanie, które, podobnie jak kiedyś Izraelitów, dziś stawia człowieka wobec relatywności każdego osiągniętego celu, aż po powszechne orędzie proroków, którego punktem kulminacyjnym jest Chrystus potępiający dyskryminacje i ucisk jako przeciwne woli Bożej. Migracje stają się nośnikiem orędzia zbawienia dla wszystkich ludzi i świadczą, że nawet w chaotycznym następstwie wydarzeń ludzkich Bóg kontynuuje realizację swego planu zbawienia, aż do całkowitego zjednoczenia wszystkiego w Chrystusie (por. Ef 1, 10; Kol 1, 16-20)¹⁵. Jedność w Chrystusie sprawia, że Kościół objawia się światu w jedności wiary, ale także w wielości i różnorodności kultur i języków, umiejętnie asymilując różne kultury, jednak nie tracąc niczego ze swej istoty, pozostając w jedności wiary. We współczesnym świecie jeden Kościół gromadzący wiernych z każdego ludu i narodu – także tych, którzy opuścili ojczyznę i żyją wśród obcych – stanowi wymowny przykład życia w pokoju, zgodzie i jedności ludzi różnych ras, plemion i języków¹⁶.

¹⁴ A. V i a n a, *La sede apostólica y la organización de la asistencia pastoral a los emigrantes*, *Ius Canonicum* 43 (2003) nr 85, s. 92.

¹⁵ LC, 1; Teologiczne ujęcie zjawiska ruchliwości ludzkiej w świetle Pisma Świętego omówione zostało w publikacji: G. D a n e s i, S. G a r o f a l o, *Migrazioni e accoglienza nella Sacra Scrittura*, Padova 1989.

¹⁶ A. O r c z y k o w s k i, *Os problemas da emigração nas resoluções do II Sínodo Plenário Polonês*, *Projeções. Revista de estudos polono-brasileiros* 4 (2004) nr 1-2, s. 34-35.

Jest to wyzwanie skierowane do wszystkich wiernych, ale w sposób szczególnie dotyczy ono osób konsekrowanych, które w duszpasterstwie migrantów odgrywały zawsze główną rolę, czy to przez charyzmat zgromadzenia skierowanego do tak specyficznego sektora, czy przez odniesienie osobiste poszczególnych osób konsekrowanych lub wspólnot instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego¹⁷. Życie osób konsekrowanych jest nieustannie prowokowane przez znaki czasu – zarówno ogólnospołeczne, jak i wewnątrzkościelne – co ożywia jednocześnie tożsamość instytucji, które w ten sposób odnajdują bodźce do odnowy.

Zauważenie wpływu emigracji na doskonalenie życia duchowego człowieka sprawia, że w teologii wyodrębniła się dyscyplina interesująca się tym zjawiskiem zwana teologią emigracji¹⁸. Teologiczne spojrzenie na migrację – z perspektywy Pisma Świętego i nauczania Kościoła – sprawia, iż Kościół z uwagą obserwuje złożoność wynikających z niej problemów i podejmuje nieustanny wysiłek mający na celu ich rozwiązywanie¹⁹.

Postawa osób konsekrowanych wobec wyzwań migracji

Współczesne migracje ze względu na ich ogromny wpływ na sferę ekonomiczną, społeczną, polityczną, zdrowotną i kulturalną życia stawiają Kościół wobec niełatwego wyzwania. W liście podkreślono, że rozstrzygnięcia instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* są odpowiedzią Kościoła na nowe potrzeby duszpasterskie migrantów, aby i oni mogli przeżywać doświadczenia migracyjne jako okoliczności wzrostu w życiu chrześcijańskim, a także wykorzystać je do nowej ewangelizacji i misji²⁰. Wyakcentowano również znaczenie Kodeksu Prawa Kanonicznego²¹ i Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich²². Kościół, bowiem zawsze stara się zapewnić duszpasterską opiekę wiernym we wszystkich sytuacjach ich życia, co znajduje wyraz w kościelnym prawodawstwie²³. Zwrócono uwagę, że zostały podjęte

¹⁷ LC, 2.

¹⁸ Zob. A. Woźnicki, *Journey to the unknown. Catholic doctrine on ethnicity and migration*, San Francisco 1982; tenże, *Teologia społeczna ruchu migracyjnego. Próba zarysu*, Studia Polonijne 2/1978, s. 5-81.

¹⁹ Por. A. Vanhoye, *I fondamenti biblici dell'Istruzione „Erga migrantes caritas Christi”*, PM 37 (2005) nr 98, s. 31.

²⁰ LC, 2.

²¹ Zob. np. A. Orczykowsk, *Problemy migracji w Kodeksie Jana Pawła II*, Prawo Kanoniczne (dalej: PK) 39 (1996) nr 1-2, s. 157-172.

²² Zob. np. G. Holkenbrink, *Die rechtlichen Strukturen für eine Migrantenpastoral. Eine rechtshistorische und rechtssystematische Untersuchung*, Vatikan 1995, s. 283-291.

²³ A. Benlloch Poveda, *La nuova legislazione canonica sulla mobilità sociale*, w: *Migrazioni e diritto ecclesiale. La pastorale della mobilità umana nel nuovo Codice di diritto canonico*, Padova 1992, s. 9.

działania, by odpowiedzieć na szczególne wymagania wiernych obrządków wschodnich, których liczba w dzisiejszych czasach nieustannie wzrasta. Samoświadomość Kościoła – wynikająca m.in. z refleksji teologicznej, socjologicznej i pastoralnej – konkretyzuje się w kościelnym prawodawstwie czego w ostatnim czasie szczególnym wyrazem – jeśli chodzi o rosnącą liczbę migrantów ze Wschodu – jest Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich²⁴.

W specyficznej misji Kościoła na rzecz migrantów osoby konsekrowane wraz z misjonarzami diecezjalnymi i wiernymi świeckimi zawsze odgrywały znaczącą rolę²⁵. W liście zauważono, że w instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* podkreślono rolę osób konsekrowanych w duszpasterstwie migrantów, przytaczając stwierdzenie zawarte w adhortacji apostolskiej *Ewangelii nuntiandi*²⁶: „... osoby zakonne mają szczególne znaczenie, gdy chodzi o świadczenie (...) które stanowi jeden z pierwszych elementów ewangelizacji. To milczące świadectwo o ubóstwie i odcieraniu od rzeczy tego świata, o czystości i niewinności życia, o woli przystającej na posłuszeństwo, stanowi wyzwanie wobec świata, a nawet wobec samego Kościoła, a ponadto może stać się pewną otwartą formą przepowiadania, która zdolną jest poruszyć także niechrześcijan, ludzi dobrej woli, przywiązujących wagę do wartości duchowych”²⁷. Migracja stanowi zatem dla konsekrowanych – jak również wiernych świeckich – wyzwanie do dawania swoim życiem świadectwa w społeczeństwie wielokulturowym i wieloreligijnym²⁸.

Świat migracji cechuje wielkie zróżnicowanie. Niektóre grupy migrantów zachowują i rozwijają bogactwo ludzkiego i chrześcijańskiego dziedzictwa swoich przodków, stając się czynnikiem postępu i wzbogacenia społeczeństwa cywilnego i kościelnego kraju, w którym się osiedlili. Inni przeżywają doświadczenia migracji w aspekcie bardziej bolesnym i dyskryminacyjnym. Zdarza się, że nawet ci, którzy osiągną zadowalającą pozycję ekonomiczną, nie mogą w pełni korzystać z przysługujących im praw czy uznania, są pozbawieni możliwości komunikowania się, a nade wszystko natrafiają na trudności w przeżywaniu wiary i religijności, które są o wiele bardziej bolesne niż bieda ekonomiczna²⁹. Dlatego też w liście został ponowiony apel zawarty w instrukcji *Erga migrantes caritas Christi* skierowany do wszystkich instytutów życia

²⁴ C. V a s i l, *Alcune considerazioni sull'Istruzione EMCC dal punto di vista del diritto delle Chiese Orientali Cattoliche*, PM 37 (2005) nr 98, s. 109-110.

²⁵ G. G. T a s s e l l o, *Introduzione*, w: G. G. T a s s e l l o, L. D e p o n t i, M. G u i d o t t i (red.), *Enchiridion della Chiesa per le Migrazioni*, Bologna 2001, s. 53.

²⁶ LC, 2.

²⁷ P a u l u s VI, *Adhortatio apostolica de evangelizatione in mundo huius temporis „Ewangelii nuntiandi”* (8.12.1975), AAS 68/1976, 5-76, nr 69.

²⁸ S. F. H a m a o, *Prospettiva storica*, PM 34 (2004) nr 95, s. 5.

²⁹ LC, 2; por. F. D` A g o s t i n o, *Per una convivenza tra i popoli: migrazioni e multiculturalità*, w: F. M a c i o c e (red.), *Immigrazione fra accoglienza e rifiuto*, Milano 2005, s. 13-29.

konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz instytutów świeckich, by wspaniałomyślnie pogłębiły swoje zaangażowanie w świecie migracji na miarę prawdziwie misyjną³⁰. Mimo swojej odmienności – członkowie instytutów życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego i instytutów świeckich – dzięki konsekracji mogą się oddawać sprawom tego świata – przepajając go duchem ewangelicznym – prowadząc nowy sposób życia. Dlatego w zależności od kraju, regionu lub określonego środowiska pracy konsekrowani podejmują właściwe sobie apostołstwo dostosowane do specyficznej obecności Kościoła w społeczności migrantów³¹.

Osoby konsekrowane, świadome, że królestwo Boże wyraża się przez rzeczywistość ludzką i buduje się przez nią i w niej, są powołane do odkrywania wartości, które cechują życie migrantów i stanowią ich wkład w solidarność i powszechne braterstwo wszystkich ludów: dążenie do godności, do współdziałania, do sprawiedliwości. Mają bardzo bogate dziedzictwo duchowe, którym wzbogacają duszpastersko-misyjną rzeczywistość migracji³², zaś w życiu publicznym objawiają własną wolę dążenia do doskonałości – zgodnie z duchem danego instytutu – przez realizację rad ewangelicznych³³.

W dokumencie podkreślono, że życie radami ewangelicznymi konsekrowanych stanowi wymowne świadectwo w świecie migracji. Wielu migrantów żyje w stanie biedy, niepewności i nieustannego wyzysku; wielu goni za pieniądzem nawet ze szkodą dla solidarności ze swoimi braćmi i siostrami. Ubóstwo ewangeliczne czyni osoby konsekrowane świadomymi przynależności do królestwa, w którym wszelkie zdolności pochodzą od Boga (2 Kor 3, 5). Konsekrowani, wyczuleni na krzyk ubogich, przyczyniają się do ewangelicznej denuncjacji kultury pieniądza i władzy oraz dają świadectwo wyzwalania się z zachłannego pragnienia zysku. Dzięki realizacji ewangelicznej rady czystości konsekrowani odnoszą do Boga i kierują do sióstr i braci całą swoją miłość, do której są zdolni. Przemienieni na podobieństwo Chrystusa ukazują bliźnim znak przyszłego zmartwychwstania. Czystość konsekrowana usprawnia ich do całkowitego oddania się na służbę migrantom, przede wszystkim tym najbardziej opuszczonym i upokorzonym w ich gorącym pragnieniu braterstwa i zintegrowania. Są także znakiem dla tych, którzy żyją ideałami chrześcijańskimi miłości czystej i wiernej, nawet w warunkach oddalenia i rozłąki ze współmałżonkiem. Ślub posłuszeństwa, przez który osoby konsekrowane ofiarują całkowicie Bogu swoją wolę – aby jeszcze pełniej i solidniej zjednoczyć się z Jego zbaw-

³⁰ LC, 2.

³¹ Por. P. S c h i n e t t i, *Secolarità consacrata. Riflessioni teologico-pastorali*, Vita Consacrata 13/1977, s. 301.

³² LC, 2.

³³ A. O r c z y k o w s k i, *Profesja*, w: T. G a d a c z (red.), *Encyklopedia Religii PWN*, Warszawa 2003, t. 8, s. 263.

czą wolą – w duchu wiary i pod kierunkiem przełożonych, uzdalnia ich do oddania się na służbę migrantom. W ten sposób wola i wolność indywidualna zostają zaangażowane w misji na rzecz migrantów w duchu dialogu i współodpowiedzialności³⁴.

Formacja do duszpasterstwa migrantów

W poszczególnych instytutach kształcą się wszystkich członków w kierunku zmierzającym do prowadzenia pełniejszego życia właściwego danemu instytutowi oraz realizacji jego misji³⁵. Osoby konsekrowane u podstaw formacji powinny kierować się duchem apostołskim, co pozwoli im lepiej zrozumieć wartości ściśle związane z migracjami, a następnie wykorzystać je do budowania królestwa Bożego. Dzięki temu mogą też stać się autentycznymi świadkami wiary wobec migrantów zarówno we własnym kraju, jak i poza nim³⁶. Wymiar apostołski formacji pre dysponuje także osobę konsekrowaną do ustawicznej działalności, będącej wyrazem miłości Chrystusa. W ramach formacji apostołskiej powinno się szukać właściwego dostosowania metod i celów pracy apostołskiej do aktualnych potrzeb Kościoła i społeczeństwa, przy jednoczesnym dochowaniu wierności charyzmatowi założycieli oraz tradycjom później ukształtowanym, co ma prowadzić do odkrywania znaków czasu i nowych wyzwań³⁷.

Wobec tak angażującego zadania, wielkiego znaczenia nabiera specyficzna formacja osoby konsekrowanej podejmującej posługę wśród migrantów. Powołane do tej służby osoby konsekrowane żyją duchem całkowitego oddania i otwarcia się na słuszne wymagania migrantów, niezależnie od tego, z jakiego środowiska czy kultury pochodzą. Jest zatem ważne, by konsekrowani uzupełniali swoją formację podstawową dodatkowym, specyficznym przygotowaniem apostołskim opartym na poznaniu i praktycznym doświadczeniu ludzkiej, społecznej i religijnej rzeczywistości migracji. W tym celu, byłoby wskazane, by osoby te jeszcze przed rozpoczęciem swojej posługi mogły przebywać przez pewien czas wśród migrantów i w bezpośrednim kontakcie z nimi zapoznać się z problemami i ich realną rzeczywistością. W ten sposób formowani do posługi migrantom będą nie tylko wiedzieli, co czynić, ale również jak mają to robić, tzn. znać praktyczny sposób realizacji zadań właściwych dla podejmowanego apostołatu. Pomocą może być także pobyt we wspólnocie międzynarodowej, w której można zdobyć cenną znajomość języka i różnorodności kultur, niezbędna w tym specyficznym apostołstwie. Międzynarodowe środowisko

³⁴ LC, 2.

³⁵ L. I r i a r t e, *Dare un sostegno al cammino vocazionale*, ISCRIS 20 (1994) nr 1, s. 107.

³⁶ LC, 3.

³⁷ A. O r c z y k o w s k i, *Formacja permanentna w aktualnym prawodawstwie Kościoła łacińskiego*, Głos Towarzystwa Chrystusowego 2/2005, s. 31.

wspólnotowe pobudza także do wzajemnego zrozumienia i respektowania różnic³⁸. Istnieje bowiem konieczność uwzględnienia w procesie formacji wychowania do dialogu, przyjmowania inności drugiej osoby – jej cech ludzkich, społecznych i duchowych, a także ograniczeń – wraz z odkrywaniem własnej tożsamości i trwania w wierności względem dziedzictwa duchowego instytutu³⁹. Instytuty o zasięgu międzynarodowym – realizując swój charyzmat – mogą wskazywać sposoby, jak nie dopuszczać do powstawania napięć i prowadzić dialog wśród wspólnot składających się z ludzi rozmaitych środowisk, ras i narodów, dając świadectwo ewangelicznego braterstwa szczególnie w wielokulturowych środowiskach⁴⁰. Instytuty o charakterze międzynarodowym, a tym samym wielokulturowym, same w sobie stają się miejscem inkulturacji, natomiast te o mniejszym zasięgu geograficznym również doświadczały tego zjawiska ze względu na ciągłą migrację ludności⁴¹.

Pełniejsza i stała działalność na rzecz „ludzi w drodze”

W przeszłości konsekrowani włożyli znaczący wkład w troskę Kościoła o zapewnienie duchowej opieki migrantom⁴². W liście zostało zawarte podziękowanie wszystkim instytutom, które wspólnie i świadomie zaangażowały się w dzieło duchowej opieki nad wędrującymi, kierując swoich członków do posługi wśród różnych kategorii migrantów. Ten rodzaj służby konsekrowanych jest dla świata autentycznym znakiem powołania prorockiego i mocnym impulsem do tej nadziei, która wskazuje na życie wieczne, a tym samym pobudza do zmiany i przezwyciężenia siebie⁴³. Osoby konsekrowane przez profesję rad ewangelicznych w strukturze duszpasterstwa migrantów mają sobie właściwe zadanie⁴⁴.

Apostolat na rzecz migrantów – w którym uczestniczą konsekrowani – obok funkcji kulturozachowawczej spełnia również akulturacyjną, czyli stopniowego

³⁸ LC, 3.

³⁹ P. de C o r e, *Quale formazione per le giovani di oggi?* Consacrazione e Servizio 51 (2002) nr 7-8, s. 91-92.

⁴⁰ A. O r c z y k o w s k i, *Priorytety apostołskie instytutów życia konsekrowanego w Polsce na początku nowego Tysiąclecia*, w: J. W r o c e Ń s k i, B. S z e w c z u ł, A. O r c z y k o w s k i (red.), *Semel Deo dedicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum*, Warszawa 2004, s. 254.

⁴¹ M. A z e v e d o, *Inculturazione*, w: *Dizionario teologico della vita consacrata*, Milano 1992, s. 853.

⁴² A. M e s s i n o, *Emigrante, emigrazione w: Enciclopedia Cattolica*, Città del Vaticano 1950, t. V, kol. 298.

⁴³ LC, 4.

⁴⁴ Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* określa rolę i zadania osób konsekrowanych w strukturze duszpasterstwa migrantów: EMCC, *Ordinamento giuridico-pastorale, Cap. III Religiosi e le Religiose*; zob. A. M a r c h e t t o, *Visione d'insieme*, PM 34 (2004) nr 95, s. 8.

przyjmowania elementów kultury miejscowej, tak by roztropna akulturacja stworzyła migrantom okazję do rozwoju swej wiary, uformowania bogatszej osobowości i bardziej uniwersalnej duchowości⁴⁵. Interkulturalne spotkanie dokonuje się w długotrwałym procesie, którego nie da się organizacyjnie stworzyć, ale trzeba mu pozostawić czas i stworzyć warunki do organicznego rozwoju. Proces inkulturacji nie jest procesem jednostronnym, jest wspólną drogą, na której nie może zabraknąć duszpasterstwa Kościoła, zatem zadaniem Kościoła jako Ludu w drodze jest i będzie towarzyszenie ludziom w ich doświadczeniach migracyjnych⁴⁶. Tożsamość kulturowa i religijna migrantów jest skutecznym wezwaniem do braterstwa z dnia Pięćdziesiątnicy, gdzie różnice zharmonizowane przez Ducha Świętego i miłość stały się autentyczną pomocą w przyjęciu „drugiego”⁴⁷. Koleje losu migrantów są zapowiedzią tajemnicy paschalnej, gdzie przez śmierć i zmartwychwstanie zmierza się do stworzenia nowej ludzkości, w której nikt nie jest już obcy (por. Ga 3, 28; Kol 3, 11). Obecność migrantów jest symbolem nowego Ludu, dla którego każda ziemia obca jest ojczyzną i każda ojczyzna ziemią obcą⁴⁷. W podzielonym świecie migracji Kościół staje się znakiem jedności i integracji, zaś konsekrowani, podejmując dialog z migrantami różnych narodowości i religii, stają się głosicielami Chrystusa jako Zbawiciela⁴⁸.

W dokumencie zauważono, że na szczególną uwagę zasługuje także obecność na terytoriach tradycyjnie katolickich osób konsekrowanych pochodzących z innych krajów, które mogłyby się zająć duszpasterstwem swoich współziomków imigrantów, jako mediatorzy między kulturami⁴⁹. Ma to również wielkie znaczenie eklesjalne, bowiem prawne nadanie należnego miejsca migrantom w Kościele oraz współpraca Kościołów partykularnych przyczyniają się do jedności Kościoła powszechnego⁵⁰.

Dzisiejsze ruchy migracyjne grup narodowych mogą być dla wielu instytucji okazją do odkrycia nowych form realizacji swojego posłannictwa. Migranci to mężczyźni, kobiety, młodzież, dzieci i całe rodziny, które przez swoją specyficzną

⁴⁵ J. B a k a l a r z, *Misjonarz migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła*, Poznań 1992, s. 192.

⁴⁶ B. G e m b a l a, *Oczekiwania Polaka na obczyźnie wobec polskojęzycznego duszpasterstwa*, Studia Towarzystwa Chrystusowego 5/2004, s. 78-79.

⁴⁷ LC, 4.

⁴⁸ P. S h a n K u o h - s a, *Inter-Religious Dialogue in the Migrants' World*, PM 37 (2005) nr 98, s. 63.

⁴⁹ LC, 4.

⁵⁰ Por. E. C o r e c c o, *La presenza dei migranti nella Chiesa particolare: segno dell'immanenza reciproca fra Chiesa universale e particolare*, w: *Orizzonti pastorali oggi. Studi interdisciplinari sulla Mobilità Umana*, Città del Vaticano 1987, s. 39-58; E. C l a r i z i o, *Importance et actualité du problème de l'intégration pour l'Eglise*, *On the Move* 15 (1985) nr 46, s. 17-43.

sytuację i potrzeby – jako że przebywają z dala od własnego środowiska społecznego i kulturowego – wzbudzają u konsekrowanych konieczność zwrócenia uwagi na podejmowaną misję⁵¹. Migrowanie w dobie globalizacji przybiera na sile i należy się liczyć z tym, że duszpasterstwo migracyjne stanie przed nowymi wyzwaniami. Zatem na początku trzeciego tysiąclecia powołanie konsekrowanych ukazuje się w sposób szczególny w perspektywie wyzwania do formowania ogólnoludzkiej wspólnoty wielokulturowej i wieloreligijnej, koncentrującej się nie tyle wokół zasady tolerancji, ile solidaryzmu w duchu wielostronnej i wielowarstwowej współpracy w tworzeniu kultury solidarności.

Potrzeba zaangażowania w duszpasterstwo migrantów

Ruchliwość ludzka jest bardzo ważnym zjawiskiem współczesnego życia i wywiera znaczący wpływ na życie poszczególnych osób a także całych społeczeństw. Mając na uwadze masowość współczesnej migracji – której, jak się szacuje, doświadcza 200 mln osób – zaczęto to zjawisko określać jako „pojawienie się szóstego kontynentu”⁵². Zadaniem Kościoła jest dawanie świadectwa – na tym „nowym kontynencie” – w nowej sytuacji zbawczej, w jakiej znalazł się człowiek⁵³. W liście podkreślona została aktualność problemu migracyjnego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rozszerzanie się kategorii „ludzi w drodze”. Wśród tych kategorii instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* wymienia: migrantów, uciekinierów, uchodźców, wygnańców, jak również studentów zagranicznych⁵⁴. Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego wraz z Papieską Radą Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych zachęcają przełożonych i przełożone generalne do odpowiedzi na tę nagłą potrzebę czasów. Dykasterie zalecają przełożonym poinformowanie członków swoich instytutów o tej naglącej potrzebie – w sposób, w jaki będą uważali za najbardziej odpowiedni – oraz zachęcanie ich do zaangażowania się w duszpasterstwo migrantów z uwzględnieniem wszystkich sektorów migracji, respektując jednocześnie dary, jakie Bóg złożył w każdym z nich i biorąc pod uwagę charyzmat instytutu⁵⁵.

Skoro powstanie każdego instytutu wynikało z konieczności zaspokojenia jakiejś potrzeby oraz wiązało się z wypełnieniem w Kościele i świecie ściśle określo-

⁵¹ LC, 4.

⁵² P. S. N e s t i, „*Erga migrantes caritas Christi*”. *Consacrati: uomini e donne del Vangelo alla frontiera dell'amore*, PM 37 (2005) nr 98, s. 77.

⁵³ Por. R. S o b a n s k i, *Duch i funkcja prawa kościelnego*, PK 27 (1984) nr 1-2, s. 32.

⁵⁴ EMCC, 4-10.

⁵⁵ LC, 5.

nych zadań⁵⁶ istnieją instytucje, których celem jest szeroko pojęta działalność apostołska na rzecz migrantów⁵⁷. Wśród migrantów różnych narodowości pracują również członkowie instytucji, których charyzmatycznym celem nie jest apostołstwo na rzecz migrantów, jednak spełniają to zadanie ze względu na potrzeby duszpasterskie. Stolica Apostołska zaprasza te instytucje, których charyzmat bezpośrednio nie wiąże się z troską o migrantów, by hojnie i rozważnie – na miarę swoich możliwości i przy współpracy z pasterzami Kościoła – skierować część swoich członków do pracy w sektorze migracji⁵⁸. Zjawisko współczesnej migracji jest dla instytucji wyzwaniem do refleksji nad własnymi charyzmatami, by skutecznie odpowiedzieć na potrzeby współczesnego świata.

Fenomen migracji i związane z nim problemy wymagają od Kościoła specjalnego duszpasterstwa, w zależności od struktur terytorialnych i parafialnych. Jest to duszpasterstwo do tego stopnia specyficzne, że zasługuje na uwagę i poparcie również osób konsekrowanych, w łączności z pasterzami Kościoła⁵⁹. Skoro wierni – migranci – mają prowadzić święte życie⁶⁰, to pasterze mają zapewnić środki prowadzące od tego celu. Celem struktury duszpasterstwa migrantów, w której osoby konsekrowane również mają swoją rolę i zadania, jest zapewnienie „ludziom w drodze” środków służących świętości ich życia⁶¹. Konsekrowani przez swoją apostołską działalność w znacznym stopniu mogą przyczynić się do tego, by wierni migranci otrzymywali pomoce od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów⁶². Bowiem działalność apostołska instytucji należąca do ich natury i wynikająca z ich integralnej przynależności do

⁵⁶ J. K a ł o w s k i, *Konstytucje jako zabezpieczenie celu i zadań instytucji życia konsekrowanego*, PK 36 (1993) nr 3-4, s. 6.

⁵⁷ W EMCC, 19, przyp. 13 zostały wymienione instytucje pracujące na rzecz migrantów: Ricordiamo, senza essere esaustivi, gli interventi nella Società Salesiana di San Giovanni Bosco in Argentina, le iniziative di Santa Francesca Saverio Cabrini, specialmente nell'America del Nord, e quella delle due Congregazioni religiose fondate dal Vescovo Beato Giovanni Battista Scalabrini, dell'opera Bonomelli in Italia, della St. Raphaels Verein in Germania e della Società di Cristo per gli emigrati fondata dal Card. August Hlond, in Polonia. Więcej na temat zakonodawców i założycieli instytucji zajmujących się migrantami m.in. w: T. P u s z c z, *Troska Kościoła o migrantów i ludzi w drodze*, w: W. N e c e l (red.), *Sentire cum Societate. W 75. rocznicę powstania Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej*, Poznań 2007, s. 125-172

⁵⁸ S. F. H a m a o, *The Instruction „Erga migrantes caritas Christi”: A Response of the Church to the Migration Phenomenon Today*, PM 37 (2005) nr 97, s. 25.

⁵⁹ LC, 5.

⁶⁰ *Codex Iuris Canonici auctoritatae Joannis Pauli PP. II promulgatus*, kan. 210.

⁶¹ E. B a u r a, *L'Istruzione „Erga migrantes caritas Christi”. Profili giuridici*, PM 37 (2005) nr 98, s. 100-101.

⁶² Por. *Codex Iuris Canonici auctoritatae Joannis Pauli PP. II promulgatus*, kan. 213; *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritatae Joannis Pauli II promulgatus*, kan. 16.

Ludu Bożego oraz ścisłego włączenia w misję apostołską Kościoła winna być realizowana z uwzględnieniem posłuszeństwa pasterzom Kościoła, a także zasady zachowania wierności charakterowi i tradycjom instytutu, duchowi i celom założyciela, a więc własnemu dziedzictwu. Dlatego model relacji między instytutami pełniącymi posługę na rzecz migrantów a Kościołem partykularnym wymaga szczegółowych regulacji prawnych⁶³.

W nową wizję zjawiska migracji wpisane jest naturalne dążenie wszystkich ludzi do zjednoczenia, co stwarza nowe możliwości na gruncie ekumenizmu⁶⁴. W realizacji ekumenicznych dążeń w rzeczywistości migracji mogą służyć pomocą wskazania z orędzia Jana Pawła II na doroczny Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy⁶⁵, który w roku publikacji listu był obchodzony już po raz 91. Ta kontynuacja podkreśla ważność tego fenomenu i jego złożoność, a także wypływające z niego bardzo aktualne zobowiązania kościelne na polu ekumenicznym, międzyreligijnym i interkulturowym⁶⁶.

O intensyfikację swojej działalności na rzecz migrantów – w charakterystyczny dla siebie sposób – zostały poproszone również zakony kontemplacyjne. Ich szczególna modlitwa, pielęgnowanie ducha pokuty i ofiary za cały Kościół zaangażowany w nową ewangelizację ma wielkie znaczenie także dla posługi głoszenia orędzia zbawienia wśród migrantów⁶⁷. W ten sposób wspólnoty monastyczne głęboko zjednoczone z dziejami Kościoła i współczesnego człowieka noszą w sercach cierpienia i troski wiernych migrantów, realizując swą apostołską misję polegającą na zajmowaniu się jedynie Bogiem⁶⁸.

Odkrywanie własnych korzeni w Ewangelii Jezusa Chrystusa i odnowa zgodna z duchem II Soboru Watykańskiego, pomaga osobom konsekrowanym zwracać szczególną uwagę na zobowiązania wypływające z uprzywilejowanej opcji – mimo iż nie będzie ona pierwszorzędna czy wyjątkowa – na rzecz ubogich, których twarze z łatwością można rozpoznać w licznych cierpiących i odrzuconych migrantach i uchodźcach⁶⁹. Skoro to dzieło ma być coraz bardziej skuteczne, potrzeba, by oso-

⁶³ Por. J. B e y e r, *Charismes instituts religieux et Eglises particulieres*, PM 17 (1987) nr 48, s. 91-105.

⁶⁴ P. F a n t o, *Uomini in cammino. Diritti e dignità della persona umana nel fenomeno della mobilità*, Casale Monferrato 1988, s. 116.

⁶⁵ J o a n n e s P a u l u s II, *Ob Diem in universo orbe migrantibus et profugis dicatum in annum 2005* (24.11.2004), AAS 97/2005), s. 173-175.

⁶⁶ LC, 5; por. EMCC, 34-36; 56-69.

⁶⁷ LC, 5.

⁶⁸ Por. B. S z e w c z u l, *Klauzura papieska i życie kontemplacyjne mniszek w świetle instrukcji „Verbi sponsa” w: J. W r o c e Ń s k i, B. S z e w c z u l, A. O r c z y k o w s k i (red.), Semel Deo dedicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum*, s. 235-236.

⁶⁹ LC, 5.

by konsekrowane rozpałały w sobie na nowo każdego dnia zmysł tego, co najbardziej pilne, zmysł eklezjalnej dyspozycyjności pozwalający nie być małostkowymi, lecz mieć wielkie serce i zmysł uniwersalizmu – wynikający z powszechności Kościoła – skłaniający do otwarcia się wobec wszystkich i wszystkiego, co potrzebuje przeświecenia mocą i ciągłą aktualnością Dobrej Nowiny⁷⁰. Dokonanie analizy przeszłości sprawia, że pełny staje się obraz teraźniejszości i jej problemów oraz rozeznanie przyszłości. Jednak to odczytywanie znaków czasu winno się dokonywać w wierności myśli i zamierzeń założycieli oraz akceptacji kompetentnej władzy kościelnej, zgodnie z dziedzictwem danego instytutu⁷¹.

Działalność apostołska osób konsekrowanych znajduje zastosowanie również na polu emigracyjnym. Migracje, jako zwiastun chrześcijańskiego posłania, reprezentowały stałą cechę w historii Kościoła i ewangelizacji całych państw. Zadanie głoszenia słowa Bożego powierzone przez Chrystusa Kościołowi od samego początku splotło się z historią emigracji chrześcijan⁷². Właśnie ten świat ubogi i na drodze rozwoju, któremu osoby konsekrowane służą w sposób radykalny czy to przez ewangelizację, czy walcząc o promocję ludzką i społeczną, dziś na różny sposób został zepchnięty na peryferie wielkich miast – nawet na Zachodzie – do ośrodków, w których znajdują schronienie uchodźcy i wygnańcy, migranci i uciekinierzy. W tym kontekście aktualne są słowa Chrystusa: „Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, mnieście uczynili” (Mt 25, 40)⁷³. Pełna dyspozycyjność względem Boga i Kościoła sprawia, że osoby konsekrowane zdolne są do wyrzeczenia się wszystkiego i pełnego poświęcenia się, jakiego wymaga praca apostołska⁷⁴. W ten sposób konsekrowani stają się „solą ziemi” nie po to, by wszystko przemieniać w sól, lecz by swoim świadectwem nadawać „smak”, to znaczy właściwie rozumieć i przeżywać migrację, z nadzieją otwierając się na przyszłość⁷⁵.

Andrzej Orczykowski TChr, Poznań

⁷⁰ J. Tupikowski, *Misja osób zakonnych znakiem obecności Chrystusa*, *Życie Konsekrowane* 48(2004), nr 4, s. 108.

⁷¹ F. G. Morrisey, *Clerical Associations destined to become Religious Instituts*, *ISCRIS* 26 (2000) nr 1, s. 105.

⁷² V. de Polis, *La Chiesa e le migrazioni nei secoli XIX e XX*, *Ius Canonicum* 43 (2003) nr 85, s. 44.

⁷³ LC, 5.

⁷⁴ E. Gambari, *Vita religiosa secondo il Concilio e il nuovo Diritto Canonico*, Roma 1985, s. 450.

⁷⁵ S. Zamagni, *Il fenomeno migratorio nella prospettiva della „Erga migrantes caritas Christi”*, *PM* 37 (2005) nr 98, s. 29.